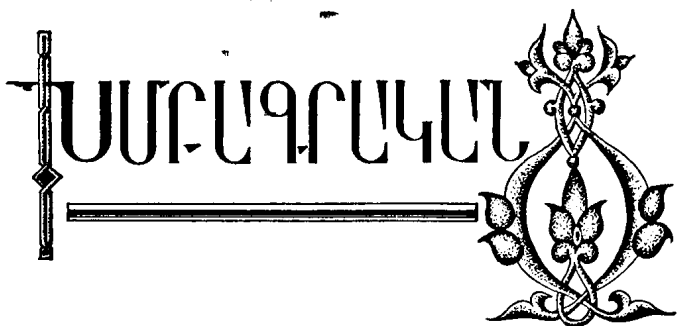

Հ Ա Յ Ս Փ Ի Ի Ռ Ք Ը

ԵՒ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆԸ

Ա

ՀԱՅ գաղթաշխարհ, իր Փիղիքական տարանջատումներու պատկերով միութիւն մը ըլլալու իր տաքնապր կ'ապրի: Մեզի հին պակսիւր անշուշտ տնտեսական գոհացուցիչ պայմաններ, մեր մէջ տկարացած չեն նաև կրօնական և կրթական զգացումները, ոչ այ իբրև ժողովուրդ ապրելու գիտակցութիւնը, բայց մեզի, երկու պատերազմներու միջև ապրող սփիւռքի սերունդին, կը պակսի այդ բոլորը ոգևորող և նպատակաւորող աշխարհահայեացքը: Կուսակցութիւններ, յարանուանութիւններ, անհատապաշտ անիւխանական ձգտումներ, և անոնց իրարու նկատմամբ ունեցած անհանդուրժող և անգիշող ոգին անշուշտ դեր մը ունին, սակայն ստեղծիչը չեն անոր: Այս բոլորէն վեր, տիրաբար իշխող համագգային գիտակցութիւն մը կարելի չեղաւ ցարդ մշակել Հայ Սփիւռքին մէջ: Հայութեան այս պատրաստութեան մէջ Եկեղեցին, դպրոցներ, կուսակցութիւններ առանձնաբար, իրենց ուժերուն ներած չափով, փորձեցին պայծառացնել այդ գիտակցութիւնը: սակայն ցարդ համագործ և ծրագրուած աշխատանք մը տարուած չէ:

Անշուշտ ազէտը որ զարկաւ մեր ժողովուրդը, որուն ճարակը եղանք ազգովին, աննման՝ մարդկային տարեգրութեանց մէջ, իր տեսակովն ու ծաւալովը, իր տեղը ունի երկու մեծ պատերազմները ապրող մեր ժողովուրդի հոգիին վրայ: Այդ է պատճառ

որ ամէն ժամանակներէ աւելի՝ ապրուած սարսուռները կը մնան անկշիռ եւ անցեալի թերութիւնները կը մեծնան աւելի ծանր հետեւանքներով: Մենք կը կորսնցնենք տակաւ Հայ հոգիին յատկանիշները, կարծես թէ դադրած ենք դարաւոր մշակոյթի տէր ժողովուրդի մը համարաւին հաստատարիմ ըլլալէ: Այս հանգամանքին արդիւնքն է թերեւս որ այսօր զէպքերը կը վարեն մեր ճակատագիրը, բայց էր երբեմն երբ մենք մեր կեանքը կը շինէինք զէպքերու ազդեցութենէն վեր իմաստութեամբ եւ մղումներով:

Նոր չէ որ Հայը գաղթաշխարհի տարածքին վրայ դրուած ըլլալ լինել թէ չլինելու ճամարիտ տաղնապի մը առջիկ: Ապրուոտի հոգը, սոյահով կեանքի մը պահանջը, միջավայրին յարմարելու անզգալի հարկադրանքը, կը ակարացնեն հոյատահողանման պարտքն ու բնազդը լայն չափերով: Եթէ Սփիւռքի մէջ տնձնիւր Հայր դառնայ իր պատկանած երկրի քաղաքացին, իր դատակնիւրն տայ միայն ալք երկրի դատարարակութիւնը, ապրի նոյն աշխարհամասի քաղաքական կեանքով եւ մշակոյթով, դժուարութիւններու մէկ կարեւոր մասը կը հարթուին, բայց կը չքանայ նաեւ Հայութիւնը: Հոս չենք ուզեր անգամ մը ես անցնելու դերը մեր ժողովուրդէ ինքնապահպանման ամուր եւ խոր բնազդներուն, մէջտեղ է իր պատմութիւնը: Դէմ ենք կեցեր սուրով իսկ, հակառակ մեր տկարութեան, այդ ոգիին սիրոյն, աշխարհակալ կայսրութեանց, եւ պահերձ մենք զմեզ: Կը հուստանք թէ կաղմակերպուած, գիտակցուած եւ աղքատվին հետապնդուած քանի մը կենսական սկզբունքներ կրնան մեզ ազատագրել լինել-չլինելու այս տաղնապէն:

Սակաւաշնորհ ժողովուրդ մը չենք, բայց մեր պատմական ճակատագիրը արդիւր է յաճախ մեղի կարելի հպարտութիւնն ու յաւակնութիւնը: Զինուորական փառքը, ճակատամարտներուն խանդավառութիւնը արհամարհելի չեն, բայց չեն կրնար պատմութիւնը փոխանորդել: Կը հաւատանք մեր ժողովուրդի արժէքներուն, առանց ընելու անոր թերութիւններու եւ արժէքներու զուգակշիռը: Ատիկա պիտի ըլլայ օր մը Հայոց հայրենիքին մէջ, ամբողջական պիտէն վերջ Հայ ժողովուրդին: Այս տողերը կը գրուին ոչ թէ միջազգային պազարի մը հաշույն, այլ սփիւռքի մէջ ծուարած ու շուարած, իր ճակատագրին անվստահ, իր ընկիւղի մասին հակամարտ ազդեցութեանց իրերուն զանգուածի մը, հրաւիրելու զայն ոչ յաղթանակի հպարտութեան, այլ մարդկային տարրական վստահութիւններու, որոնցմէ տարօրէն աղքատացած ենք Սփիւռքի մշուշներուն նստածներս: Անշուշտ կայ Հայրենիքի փառքըն ու ապահովութիւնը, սակայն այս պարագան ոչինչ կը փոխէ Սփիւռքէն՝ որ պարտաւոր է ինքզինքը մարտել, այսինքն իր միտքին, սիրտին հասած բոլոր նուաստութիւնները այլակերպել:

Ոմանք մտահոգ ներկայէն, վախ ունին որ գալիք սերունդները ազգակորոյս դառնան: Ժողովուրդները անտարակոյս կը կրեն որոշ ձեւափոխութիւններ դարբերու ընթացքին. այսօրուան Հա-

յութիւնը նոյնը չէ, ինչ որ էր հազար կամ նոյնիսկ հարիւր տարի առաջ: Ամէն ժողովուրդ, որքան ալ զօրաւոր ըլլայ և լաւ պաշտպանուած, պիտի կրէ օտար ազդեցութիւններ: Հաղորդակցութեան միջոցներու գերութիւնը, ձայնասփիւռը, հեռատեսիլը, օդանաւը, գիտական յեղաշրջումները պատճառներ են որ մարդիկ իրացնեն դրացիին նուաճումները և այսպէս կատարուի կարելի ներթափանցումը, որուն դէմ թումբ կանգնիլը կը նշանակէ լծանայ, կորստեան դիմել: Օտար ազդեցութիւններու դէմ պատ քաշելով չէ որ կարելի է պահել ազգութիւնը, այլ թափանցելով օտար ժողովուրդներու մէջ, իրացնելով և մարտելով անոնց տուածը: Կը բաւէ որ իրացնելու կարողութեամբ օժտուած ըլլանք: Հայ ժողովուրդը ունի այդ կարողութիւնը, մենք կերբ և մարտեր ենք պարթեական, պարսկական, յոսեան, արաբական, հռոմէական քաղաքակրթութիւնները: Մեր Ոսկեդարը արդիւնք է օտար մշակոյթները խորապէս իրացնելու կարողութեան: Հայ Եկեղեցին մեծագոյն փաստն է այդ երևոյթին: Մենք կրցանք իրացնել քրիստոնէութիւնը, առանց թողլու որ քրիստոնէութիւնը ձուլէ մեզ, — այդ է ե. Գարու հրաշքին իմաստը: Եթէ մենք այդ հեռուոր թուականներէն սկսեալ մինչև այժմ կրցեր ենք դիմանալ, պատճառը այն է որ կրցեր ենք անանիլ, տարրալուծելով և ներծուլելով օտար մշակոյթները: Առեր ենք ինչ որ համապատասխան է եղած մեր էութեան, ինքնութեան, ապրումին. փոխակերպեր ենք, փոխակերպուեր ենք, ձեռք գիծագիծ ենք փոխեր, առանց փնասելու մեր խորքին: Վա՛յ այն ժողովուրդին որ չի կրնար մարտել, չի կրնար իրացնել, չի կրնար թափանցել. ան դատապարտուած է մեռնելու: Ազդեցութիւն կրելը օրէնք է մշակոյթ ստեղծելու համար, ոչ թէ փոխադրելու, այլ իրեն հոգեկան պարարտ գործածելու՝ նորը ստեղծելու համար: Այսօր Ռուսները կը մերժեն Ամերիկացիներուն մշակոյթի մը հպարտութիւնը, անոնց թէքնիքին — նոյնինքն մետաղին և մետաղացած իմացականութեան — բնելով գիշում, բայց վտարելով գիրենք իսկական մշակոյթէն՝ որ ողիով և սլաքմանաւոր:

Սփիւռքի Հայութիւնը իբրև քանակ, որակ և կարելիութիւն արհամարհելի չըլլալով հանդերձ, հանդերձուած չէ միսմինակր իրացնելու ինքզինքը, երբ օրը օրին աւելի կը տեսնենք թէ ամէն երկրի մէջ քաղաքական հայեացքը ինչ ուղղութիւն կը ստանայ փոքրամասնութեանց ինքնութեան հարցին վերաբերմամբ: Պէտք է մոռնալ նոյնպէս թէ արդի ընկերութեան, աւելի ճիշդ քաղաքակրթութեան մէջ անհատը փոխարինուած է զանգուածով, թէ այսօր պատմութեան բեմը կը գրաւեն շարժման մէջ եղող հաւաքականութիւնները: Զանգուածները անշուշտ նոր չէ որ դեր մը կը կատարեն պատմութեան մէջ. մարդը միշտ տիրապետուած է բաղամութենէն, որակը՝ քանակէն, սակայն զանգուածը բնաւ չէր խաղցած այն մեծ դերը որքան մեր օրերուն: Կարելի չէ այլևս անհատաբար ապրիլ և մտածել: Մշակոյթը կը ծառայէ զանգուածին, որ կը նշանակէ վերջ անհատականութեան:

Հակառակ այս իրողութեան, որ անցաւ որ երևոյթ մըն է անանցին մէջ, ընկերային գերազանց ուժը, որ ամէնէն զօրաւոր կերպով կը գրկէ մարդերը, որ զանոնք զօրացնելու, միացնելու գերագոյն ազդեակն է, որ՝ հայրենիքի, մտքի և սրտի մշակման, յեղուի, բարքերու, կրօնքի և ապագայի մէջ ալ ամէնէն աւելի մխրճուող հասարակաց իտէալի կապերով կը միացնէ մարդիկը, և անոնց հանճարներուն մեծագոյն ներշնչողը կ'ըլլայ, ազգային ընկերութիւնն է: Ի հեճուկս փութկոտ նախադուշակութիւններու, ազգային զգացումը մարդկութիւնը վարող և անոր մէջ ամէնէն աւելի խոր ակօսներ բացողն է: Մեր մէջ ևս տակաւին կենդանի է այդ հոգին, որ գիտցած է երգել Գողթան երգերու քնարով, որ կանգնած է այնքան հաւատքով, հրաշքով և շնորհով հայկական ճարտարապետութեան կոթողները և անոնցմով արուեստի սրբութեամբ սրբացուցած է Հայ հողը: Այն հոգին՝ որ այնքան խորութեամբ քրիստոնէացաւ և դիցազններ պատրաստեց անիրաւութեան և բռնութեան դաւերուն դիմաց: Այն հոգին՝ որ ճառագայթ և քաղցրութիւն եղաւ Նարեկացիներու, Ծնորհալիներու և մեր աշուղներու հոգիներուն մէջ: Վերջապէս այն հոգին՝ որ կը հնչէ Անիի աւերակներուն՝ Մասիսի ստորոտին հոյակերտուող ստեղծագործութիւններուն խորը, միշտ վերածնող խորհուրդով:

Այսօր սակայն, զօրաւոր ազգային զգացում մը, նոյնիսկ քաղաքական և ընկերային ազատ պայմաններով, ի վիճակի չէ ըմբիւռքի մէջ ցրուած մեր ժողովուրդի մասերը կենդանի և ապահով պահել: Քաղաքական, ընկերային, կրթական և նոյնիսկ կրօնական գետնիներու վրայ Հայ փոքրամասնութիւնները ճնշումի տակն են իրենց բնական երկիրներու ազդեցութիւններուն, և այս յաճախ ըռնի միջոցներով: Այսօր նոյնիսկ պզտիկ ժողովուրդները ի վիճակի չեն իրենց գոյութիւնը ապահով շարունակել և ստիպուած են յաճախ կոթիւնելու իրենցմէ աւելի զօրաւորին, կամ ընդունելու անոր համակրանքի հովանին, զոհելով շատ բան իրենց ազատութեան և իրաւունքներէն:

Վերջին կենդանի օրինակը ի յայտ եկաւ Լիբանանի քաղաքացիական կռիւներու ընթացքին: Լիբանանահայութիւնը իր բոլոր կուսակցութիւններով և յարանուանութիւններով որդեգրեց դրական չէզոքութեան կեցուածք մը: Այդ կեցուածքը չփրկեց գինքը սակայն զոհեր տալէ և տնտեսական փլաններէն: Աւելին՝ չի խոստանար թախտաւոր ապագայ մը, իրեն յատուկ: Երկրին մեծամասնութիւնը եղող և պայքար տանող կողմերու հետապնդումներէն որքա՞ն բաժին պիտի կրնանք ունենալ մենք և մեզի պէս թիւով քիչ համայնքները, նոյնիսկ Լիբանանի նման երկրի մը մէջ, որ իր պատմութեան վերջի շրջաններուն ապաստանարանը եղաւ հայածական զանգուածներուն, առիթ տալով բոլորին անխտիր ապրելու իրենց սեփական աւանդութիւններով, դաւանանքով, լեզուով, մշակոյթով և իւրաքանչեւ դիմագծով:

Աւելի քան յիսուն տարի է որ մեր մտաւոր, հոգեկան և ըն-

կերային ձգտումներու և ըղձանքներու արտայայտութիւնը եղող Հայ մամուլը կը ծրագրէ, կը քարոզէ և կը պատգամէ իբր թէ մեր կեանքին վերաբերեալ հարցերը և Սփիւռքի մէջ մեր կեանքը ապահով ուղղութիւններու վրայ զննող միջոցառումներ, բայց կը թուի թէ մենք տակաւին չունինք ուղղութիւն, վասնզի չենք գիտեր թէ ինչ կ'ընենք: Զունինք տակաւին մեր «ամէն բանէ վեր»ը, հասարակաց այն հոգեղինեալ կարգախօսը՝ որ ոսկի թելով մը առնչէր մեր հոգիները իրարու: Այդ պիտի ըլլար առաջին՝ և մեզմէ կախում ունեցող այն միակ պայմանը, որուն իրազործութեամբ գիտնին վրայ կ'եցած՝ պիտի կրնայինք ողջունել մեր բոլորէն՝ ըզձագին երազաւոր ապահովութիւնը Սփիւռքի մեր աշխարհացրիւ Հայութեան:

Հայուն ճակատագիրը բոլոր երկիրներու մէջ կը շարունակէ մնալ դժուարութիւններու և անտպահովութեանց շարաշարութիւն մը: Հատուածական պայքարներ և յարանդանական մեկուորանքներ կը շարունակեն ժթագնել մեր կեանքը, որ այնքան պէտք ունի փոխադարձ հասկացողութեան, իրար կարեկցելու և սիրելու համեմաշիւ զգացումներուն: Իրարու գործը արգիլելու, զիրար չէզոքացնելու և տապալելու համար վատնուած ուժերը, կորստած պառհկութիւնները եթէ գործածուէին մեր կեանքի կազմակերպութեան, պահպանման և ստեղծագործական թափին, լ'էշի պիտի չաւեցնէին այն բոլորը՝ զոր չտրուեցաւ մեզի ունենալ անցնող յիսուն տարիներուն, հակառակ մեր սէտքին և փափաքներուն, և անոնց համար ազգովին ընդառաջուած զոհողութեանց:

Մեր նիւթական և բարոյական գոյութիւնը ամէն օր հարկին տակն է լուրջ վտանգներու: Անհամեմաշիւ, անհանդուրժող մթնոլորտ մը կը անուցանէ կիրքերը, կը կազմալուծէ բարեացակամութիւնները, կը զօրացնէ պատակտումները և կը քայքայէ միասնական և հաւաքական ոգին: Պարտինք ունենալ միշտ, բայց մոնա. անդ այս օրերուն, այն կարելի տրամադրութիւնը, մարդկօրէն և հայօրէն անաչառութեամբ և պաղարիւնով քննելու և յուժեղութեամբ մտքին և խղճին առջև դրուած ազգային հարցերը: Պէտք չէ որ առիթ ըլլանք մեր ցեղային հաւաքական կորովը քայքայող արարքներու և անոր խղճմասանքը պղտորող առիթներուն: Ինքնաճանաչ հասարակութիւններու համար վէճը սկզբունքին չորջ չէ, այլ այն միջոցներուն և գործունէութեան՝ որոնց միջոցաւ կ'արտայայտուի և կ'իրացուի սկզբունքը:

Հոս կը վերջացնենք, իմրագրականներու շարքի մը իբր յառաջարան ծառայող այս ընդհանուր ակնարկը, ըսելու համար յետոյ մեր բուն ըսելիքը: